

TIẾP NHẬN VĂN HỌC CỦA NGƯỜI ĐỌC ĐƯƠNG ĐẠI

Nguyễn Thị Năm Hoàng

Khoa Văn học – Trường ĐH KHXH&NV

Trong đời sống hiện nay, con chuột máy tính và Internet đã trở thành người bạn thân thiết của con người, thậm chí là người bạn không thể thiếu với rất nhiều người. Với Internet, chiếc máy tính trở thành một kho thông tin và tri thức dường như vô hạn, đồng thời là một cầu nối đưa mọi người xích lại gần nhau, thế giới trở nên nhỏ bé hơn. Giữa cộng đồng cư dân mạng đông đúc ấy, có một bộ phận đã tham gia tích cực vào các hoạt động sáng tác, tiếp nhận và thưởng thức văn chương, và dần dần đã hình thành nên khái niệm “văn học mạng”. Vài năm gần đây, văn học mạng đang trở nên khá quen thuộc, và những người quan tâm đến văn học đương đại không thể không chú ý đến hiện tượng này.

1. Đặc trưng của văn học mạng

Đã có nhiều ý kiến khác nhau xung quanh vấn đề: văn học mạng là gì? Liệu ở Việt Nam đã thực sự có văn học mạng hay chưa? (Tháng 3/2008, Tạp chí *Văn hóa nghệ thuật* và Công ti sách Bách Việt đã phối hợp tổ chức Hội thảo “Văn học mạng Việt Nam và văn học mạng thế giới”. Tại Hội thảo này, nhiều nhà văn, nhà phê bình văn học đã phát biểu ý kiến về nhiều vấn đề của văn học mạng. Tuy nhiên, hầu hết các ý kiến “dường như vẫn chỉ dừng lại ở sự thăm dò, giả định về một hình thức tồn tại mới và đa biến của văn chương”¹). Nhìn trong sự so sánh với văn học mạng của một số nước trên thế giới, đặc biệt là với văn học mạng Trung Quốc, thì sự phát triển văn học mạng ở Việt Nam còn khá sơ sài. Tuy nhiên, một điều không thể phủ nhận là đời sống văn học trên mạng của chúng ta đang ngày càng sôi động hơn, số lượng nhà văn cũng như độc giả tham gia vào quá trình sáng tạo và tiếp nhận văn học trên mạng ngày càng lớn hơn. Rõ ràng, mạng Internet đang hàng ngày hàng giờ tác động mạnh mẽ đối với văn học. Vậy, văn học mạng có những đặc trưng gì?

Trong bài viết này, chúng tôi sử dụng khái niệm văn học mạng theo quan điểm của Terrell Neuaga, “Văn học mạng có thể được định nghĩa là văn học phát triển và hình thành trên các trang web hoặc được tìm thấy trên mạng toàn cầu; với những liên kết, cấp độ và chiều kích đa dạng, và không có trung tâm, khởi đầu hay kết thúc” (“LITwebERATURE may be defined as literature which is developed and formed in webs as it is found on the World Wide Web; with multiple links, levels and dimensions and without centre, beginning or end”)². Như vậy, văn học mạng được hiểu rất rộng, đó là toàn bộ những hoạt động tìm kiếm, lưu trữ, chia sẻ dữ liệu văn chương của cá thể sử dụng Internet; sự bày tỏ quan niệm văn chương và xuất bản online

^{1, 4} Theo Hà Linh: *Văn học mạng - cơ hội đầy thách thức của nhà văn*, <http://evan.vnexpress.net/News/doi-song-van-nghe/2008/03/3B9ADD74/>.

² Terrell Neuage: *Influence of the World Wide Web on literature (Ảnh hưởng của Mạng toàn cầu đối với văn học)*. Masters thesis. University of South Australia, <http://neuage.indiko.com/litweberature.html>

của nhà văn; sự tiếp nhận, bình luận và phản hồi thông tin của người đọc (công chúng và nhà phê bình) đối với các tác phẩm văn học trên mạng.

Cần phải thấy ngay rằng: văn học mạng, về bản chất, không có gì khác với văn học nói chung. Hay nói cách khác, văn học mạng không phải là một loại hình nghệ thuật mới / khác với nghệ thuật ngôn từ truyền thống. Tuy nhiên, điểm khác biệt của khái niệm này chính là ở hình thức tồn tại, không gian tồn tại và phương thức tiếp nhận của nó. Nếu văn học dân gian tồn tại bằng lời nói và được lưu hành, tiếp nhận qua truyền khẩu; văn học viết được cố định trên văn bản (những văn bản đã được viết, in ấn, xuất bản...), được tiếp nhận bằng việc đọc các văn bản đó, thì văn học mạng là văn học viết được tồn tại trên mạng, được sáng tác và tiếp nhận thông qua sự giao tiếp trong thế giới mạng (các báo điện tử, các trang web, blog...) – một loại hình giao tiếp siêu thời gian, không gian, tự do tối đa và cá thể hóa cao độ. Mạng là tủ sách vĩ đại và mang tính công cộng, mọi người đều có thể tìm kiếm và khai thác những tư liệu văn học được lưu giữ trong chiếc tủ đó để phục vụ cho mình. Mạng là nơi để nhà văn đưa lên những tác phẩm đã hoàn thành hoặc thậm chí còn dang dở của mình để độc giả tiếp cận một cách nhanh chóng, dễ dàng nhất, và rồi chính các tác phẩm đó lại trở thành một cầu nối giao tiếp mở, trực tiếp ảo giữa nhà văn với người đọc, giữa người đọc với nhau, trong nhiều trường hợp người đọc sẽ tham gia đồng sáng tạo tác phẩm với nhà văn bằng việc bày tỏ nguyện vọng hay những bình luận, góp ý của mình.

Hiện nay ở Việt Nam, các trang web vannghequandoi.com.vn, tapchinhavan.vn, evan.com.vn, vanchuongviet.org, thotre.com, phongdiep.net, tranthutrang.net, Inrasara.com, bungbinhsaigon.net, lethieunhon.com, trannhuong.com, thunguyetvn.com... và các blog gacuadong.vnweblogs.com, vanconghung.vnweblog.com, v.v... là những diễn đàn văn học mạng khá sôi nổi thu hút sự quan tâm của những cư dân mạng yêu thích văn chương. Bên cạnh đó, Trần Thu Trang, Keng, Hà Kin, Dili... là những cây bút online tiêu biểu.

2. Vị thế của độc giả trong văn học mạng

Sự xuất hiện và tồn tại các tác phẩm văn học trên mạng Internet là một thuận lợi rất lớn cho người đọc trong quá trình tìm kiếm và tiếp nhận văn học. Không cần phải mất công đến các nhà sách, nhà xuất bản, chỉ cần click chuột, chúng ta có thể tiếp cận các tác phẩm văn học trong chớp mắt. Có thể nói, với văn học mạng, tính chủ động và tự do của người đọc là rất cao. Bên cạnh đó, khả năng tương tác giữa chủ thể tiếp nhận với đối tượng (văn bản tác phẩm) và tác giả của nó cũng rất lớn. Tuy nhiên, không phải độc giả nào cũng khai thác tối đa những ưu thế đó. Mỗi người khi tham gia vào đời sống văn học mạng, tùy theo mỗi quan tâm, mục đích và điều kiện của mình, sẽ xác lập một phương thức tiếp cận riêng. Căn cứ vào mức độ chuyên sâu của quá trình tiếp nhận tác phẩm và tương tác với nhà văn, với các chủ thể tiếp nhận khác, chúng tôi tạm phân chia các cấp độ tiếp nhận của người đọc văn học mạng như sau:

- Cấp độ 1: khai thác nguồn dữ liệu. Ở cấp độ này, người đọc sử dụng mạng Internet như một phương tiện trợ giúp cho việc đọc sách bằng cách tìm kiếm những tác phẩm đã được xuất bản thành sách từ trước và có được đưa lên mạng mà họ quan tâm, hoặc đọc những tác phẩm mới (chưa xuất bản) được đưa lên mạng, việc đọc đó là nhằm để biết, để giải trí, để

thường thức, để phục vụ cho việc bổ sung tri thức..., và là tiếp nhận đơn thuần một chiều. Tức là, thay vì đọc sách in, độc giả đọc sách ở dạng điện tử. Ở cấp độ này, việc tiếp nhận văn học hầu như không có gì mới so với cách đọc truyền thống (đọc sách được xuất bản) ngoài việc thay thế một cuốn sách bằng màn hình máy tính.

- Cấp độ 2: đọc và bình luận. Không chỉ đọc để phục vụ cho mục đích của cá nhân, ở cấp độ này, người đọc sẽ đưa ra những ý kiến nhận xét, bình luận (comment) của mình trên mạng về hiện tượng văn học mà họ tiếp nhận. Đó có thể là những lời khen chê, là cảm xúc của cá nhân hoặc những đánh giá của họ về câu chuyện, nhân vật, chi tiết, kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu... của tác phẩm. Trần Thu Trang, tác giả của nhiều cuốn sách được bình luận sôi nổi trên mạng như *Cocktail cho tình yêu*, *Nhật ký tình yêu TIO*, *Phải lấy người như anh* đã từng cho biết: “Tôi là một người viết online, vì vậy nên tôi cũng nhận những phản hồi online. Qua nhiều nguồn thông tin khác nhau, tôi biết có khá nhiều blog nhắc đến sách của mình, cụ thể ở đây là *Phải lấy người như anh*. Mỗi blog lại có một cách bày tỏ ý kiến, cảm nhận rất riêng”, website riêng của cô đã liệt kê và dẫn lại trên 60 bình luận về tác phẩm được nêu trên³. Những bình luận kiểu này thường thiên về cảm tính, chủ quan, tùy hứng, tuy nhiên cũng cho nhà văn thấy được mức độ quan tâm của độc giả đối với tác phẩm của mình và phần nào thị hiếu của công chúng, ít nhất là công chúng riêng của mình. Những phản hồi đó của độc giả có thể tạo ra tương tác giữa độc giả với nhà văn, và giữa độc giả với nhau, vì một comment của độc giả có thể dẫn tới những comment trao đổi của tác giả và comment đồng tình hay tranh luận của các độc giả khác. Như vậy, ở cấp độ này, việc tiếp nhận tác phẩm trở nên tích cực hơn, và mạng Internet trở thành cầu nối đặc lực giữa nhà văn và độc giả. Nhưng dẫu sao, người đọc vẫn là người tiếp thu văn học.

- Cấp độ 3: đồng sáng tạo. Đây là cấp độ tích cực nhất của tiếp nhận văn học mạng. Đồng sáng tạo ở đây được hiểu là người đọc tham gia quyết định vào việc định hình và hoàn thiện tác phẩm. Nhà văn post những bản thảo tác phẩm còn dang dở lên mạng, và tham khảo những góp ý, nguyện vọng của người đọc để tiếp tục hoàn chỉnh tác phẩm, đặt tên cho tác phẩm, đi xa hơn nữa là thông qua việc nắm bắt thị hiếu của công chúng để quyết định việc xuất bản, tái bản tác phẩm ở dạng sách in. Tiếp nhận văn học ở cấp độ “đồng sáng tạo” này mang lại cho công việc sáng tác một phẩm chất mới: nếu “*Nghệ thuật là tôi*” lâu nay được coi như một chân lý – tức là sự đề cao tính cá thể trong sáng tạo nghệ thuật, thì nay, công việc ấy, ở một chừng mực nào đó, đã được mở rộng để trở thành một hoạt động của “chúng ta”. Tiếp nhận ở cấp độ này thường là những người đọc có tâm huyết với nhà văn, có trí tưởng tượng phong phú và mẫn cảm văn chương nhất định. Có được những độc giả “chuyên nghiệp” như vậy là một may mắn, song cũng là thách thức đối với nhà văn, vì làm thế nào để vừa giữ được định hướng ban đầu và sự thống nhất chủ đề, kết cấu của tác phẩm, vừa thỏa mãn được nguyện vọng của những độc giả yêu quý là điều không phải lúc nào cũng dễ dàng. Hơn thế nữa, chiều theo số đông chưa chắc đã mang lại chất lượng nghệ thuật cao cho tác phẩm. “Trước thực tế này, nhà văn Phong Điệp cho biết, chị tôn trọng đóng góp của người đọc

³ Xem: <http://tranthutrang.net/sachcuatrang/plnna-review4.html>

nhưng có lập trường riêng. Theo chị, chấp nhận giới thiệu tác phẩm chưa hoàn thiện của mình với công chúng, nhà văn phải rất có bản lĩnh, tránh trở thành một kẻ đèo cày giữa đường. Trong khi đó, Cán Vân Khánh tâm sự, chị khá "chiều độc giả" nếu đó là những ý kiến hợp lý"⁴.

“Đồng sáng tạo” trong tiếp nhận là một hiện tượng thể hiện rất rõ khuynh hướng dân chủ trong văn học. Văn học đương đại không còn là nền văn học lấy “tải Đạo”, “giáo hóa” làm bản chất và mục đích trước hết, nhà văn không và không được coi mình là người phát ngôn chân lý mà “Nhà văn và bạn đọc cùng chung tâm thế, bình đẳng gần gũi, đối thoại để cùng hướng tới những suy nghĩ, lo toan trách nhiệm chung về mọi vấn đề của đời sống. Những phát hiện, đề xuất của nhà văn không bao giờ là áp đặt, định hướng mà là trình bày, gợi mở để cùng người đọc bàn bạc, giải quyết”⁵. Mạng có lẽ là môi trường thích hợp và thuận lợi nhất để công chúng văn học phát huy tinh thần dân chủ đó. Tuy nhiên, ở Việt Nam, theo quan sát của chúng tôi, lượng độc giả “đồng sáng tạo” trên mạng chưa thật đông đảo.

3. Tiếp nhận văn học mạng – từ cái nhìn so sánh với phương thức tiếp nhận văn học truyền thống

Công chúng văn học ở bất cứ thời đại nào cũng có các cấp độ khác nhau trong hoạt động tiếp nhận tác phẩm: đọc văn học để giải trí, để thưởng thức; đọc và đồng cảm với tác phẩm; đánh giá, phê bình tác phẩm, hiện tượng văn học bằng tri thức, năng lực của mình. Ba cấp độ tiếp nhận văn học mạng mà chúng tôi tạm phân chia ở trên về cơ bản cũng tương đồng với các cấp độ tiếp nhận văn học nói chung. Tuy nhiên, hình thức tồn tại trên mạng đã khiến các hoạt động tiếp nhận văn học mạng có những đặc thù riêng. Thứ nhất, con đường để tác phẩm đến được với độc giả được rút ngắn hơn bao giờ hết. Độc giả có thể đọc được văn bản (tác phẩm đã hoàn chỉnh hoặc bản thảo) ngay sau khi tác giả viết (gõ) ra và đưa lên mạng mà không cần đợi nó phải qua tay biên tập viên nhà xuất bản, đợi cấp phép, in và phát hành. Thứ hai, mạng đã phá vỡ hoàn toàn tính chất một chiều của việc tiếp nhận văn học. Người đọc được toàn quyền chủ động trong việc tìm kiếm, khai thác, lựa chọn văn bản (toàn văn hoặc một trích đoạn), sao chép, cắt dán nó vào những file tư liệu riêng của mình mà không phá vỡ chỉnh thể cấu trúc sản phẩm của nhà văn (như khi dùng sách in); được “phát biểu cảm nghĩ” và gửi phản hồi về tác phẩm, thậm chí có những liên tưởng, xuyên tạc một cách hết sức tự do. Thứ ba, mối quan hệ giữa độc giả với tác giả và với các độc giả khác là “trực tiếp ảo”. Các chủ thể này có những giao tiếp với nhau không cần qua một người thứ ba nào làm cầu nối (hay nói đúng hơn cầu nối của họ là Internet), sự giao tiếp nhiều khi có đối thoại, lời tiếp lời (ở dạng văn bản hoặc dạng âm thanh) nhưng không có đối mặt, hoặc có đối mặt nhưng không cùng một không gian (trường hợp chat qua webcam), có lời tiếp lời nhưng không cùng thời điểm (offline message, comment) hoặc cùng thời điểm nhưng là thời gian mang tính cá nhân (chẳng hạn, thời điểm đó với chủ thể này là ngày nhưng với chủ thể kia là đêm), có chủ thể

⁵ Mã Giang Lân – Bùi Việt Thắng: *Văn học Việt Nam sau 1975*. Giáo trình. Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, nghiệm thu 2007, tr. 5-6.

giao tiếp nhưng không có thông tin chính xác về chủ thể (chủ thể được xác định qua các nick)... Tính chất “trực tiếp ảo” này khiến cho quá trình tiếp nhận văn học mạng hầu như không bị chi phối bởi một ràng buộc, một nguyên tắc, một định kiến nào mà được cá nhân hóa đến tận độ.

Những đặc thù của việc tiếp nhận văn học mạng như trên khiến chúng ta hiểu vì sao những cây bút tiên phong trong việc thử nghiệm và thành công với sáng tác online thường là những cây bút trẻ, và nội dung của những tác phẩm làm nên tên tuổi của những cây bút này thường cũng phù hợp với thị hiếu và gần gũi với đời sống tinh thần của số đông giới trẻ hiện đại (nhiều tác phẩm trong số đó sau khi được hưởng ứng nhiệt thành trên mạng, khi xuất bản thành sách đã được bán với số lượng rất lớn, dù chất lượng nghệ thuật không được giới chuyên môn đánh giá cao).

Có thể nói, văn học mạng là một bộ phận của đời sống văn học – một bộ phận dễ tiếp cận nhưng lại rất khó nắm bắt và tìm hiểu thấu triệt. Bộ phận ấy đã mang lại rất nhiều thuận lợi và tiện ích nhưng cũng đặt ra không ít khó khăn và thách thức cho người sáng tác trong quá trình chinh phục người tiếp nhận và vươn tới những giá trị nghệ thuật đích thực. Dĩ nhiên, mạng không thể làm thay đổi bản chất của văn học, văn học mạng không thể thay thế văn học được xuất bản, việc đọc văn học trên mạng không thể phủ định việc đọc sách in, nhưng sự phát triển mạnh mẽ và những ảnh hưởng ngày càng sâu rộng của Internet đang tạo nên nhiều biến đổi trong phương thức tiếp nhận văn học của người đọc đương đại. Đó là một trong những xu thế tất yếu tạo nên sự vận động và phát triển của văn học trong thời đại công nghệ thông tin và tiến trình toàn cầu hóa như hiện nay